

Evaluering av det offentlige tobakksforebyggende arbeidet i Norge
2003-2007
Rapport 3 fra HEMIL/SIRUS

**Røykevaner, holdninger til innføringen av røykfrie
serveringssteder og opplevelse av
håndhevingsproblemer i serveringsbransjen – en
prospektiv panelundersøkelse**

Jørn Hetland og Leif Edvard Aarø
HEMIL-senteret
Universitetet i Bergen

SIRUS SKRIFTER NR. 2/2005
Statens institutt for rusmiddelforskning
Oslo 2005

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) ble opprettet 1. januar 2001 som en sammenslåing av Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning (SIFA) og dokumentasjonsseksjonen og biblioteket i Rusmiddeldirektoratet. SIRUS har som formål å utføre og formidle forskning og dokumentasjon omkring rusmiddelspørsmål, med særlig vekt på samfunnsvitenskapelige problemstillinger. Instituttet er også kontaktpunkt for Det europeiske narkotikaovervåkningscenteret i Lisboa, EMCDDA.

Copyright © SIRUS
Oslo 2005

ISBN 82-7171-267-5
ISSN 1503-464X

SIRUS
Statens institutt for rusmiddelforskning
P.b. 565 Sentrum
0105 Oslo

Besøksadresse: Øvre Slottsgate 2B
Telefon: 22 34 04 00
Fax: 22 34 04 01
E-post: sirus@sirus.no
Nettadresse: [Http://www.sirus.no](http://www.sirus.no)

FORORD

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) og Senter for forskning om helsefremmende arbeid, miljø og livsstil¹ (HEMIL), Universitetet i Bergen, har fått i oppdrag å evaluere myndighetenes samlede innsats for å forebygge tobakksrelaterte sykdommer for perioden 2003-2007. Resultatene vil i hovedsak bli publisert som vitenskapelige artikler i nasjonale og internasjonale fagtidsskrifter. I tillegg vil utvalgte deler av resultatene fortløpende offentliggjøres i en rapportserie der formålet er å presentere funnene i en raskere og mer tilgjengelig form enn det som er vanlig for vitenskapelig publisering. Den foreliggende rapporten inngår i denne serien.

Vi takker for verdifulle kommentarer til denne rapporten fra Karl Erik Lund, Jostein Rise og Marianne Lund, SIRUS og Rita Lill Lindbak, Sosial- og helsedirektoratet. En takk for godt samarbeid til Markeds- og mediainstituttet (MMI) ved Terje Svendsen og Håkon Kavli som ledet datainnsamlingen blant restaurantansatte. En takk til alle de vi har nevnt her også for gode innspill under planleggingen av undersøkelsen.

Bergen april 2005

Jørn Hetland

Leif Edvard Aarø

¹ HEMIL-senteret, som er organisert under Institutt for utdanning og helse, Universitetet i Bergen, er et senter for forskning på helsefremmende arbeid, miljø og livsstil. Hovedoppgavene for senteret er forskning og undervisning. Forskningsgrupper arbeider med problemstillinger knyttet til forebyggende og helsefremmende arbeid (herunder evaluering av tiltak), helseatferd, det nære miljøets betydning for helse og trivsel, mobbing, antisosial atferd og helsepolitikk. Senteret er engasjert i forskning om forebyggende og helsefremmende arbeid også i U-land. HEMIL har siden 1990 vært et samarbeidssenter for Verdens helseorganisasjon.

INNHold

SAMMENDRAG	7
SUMMARY IN ENGLISH.....	9
1. INNLEDNING	11
1.1 Den foreliggende undersøkelsen	11
1.2 Tidligere forskning	12
2. METODE	15
2.1 Design	15
2.2 Utvalg og prosedyre.....	15
2.3 Måling	16
2.4 Analyser	16
3. RESULTATER FRA FOR-UNDERSØKELSEN	19
3.1 Røykevaner.....	19
3.2 Holdninger og forventninger til innføringen av røykfrie serveringssteder	19
3.3 Etterlevelse og håndhevningproblemer før innføringen av røykfrie serveringssteder	22
4. RESULTATER FRA FØRSTE ETTERUNDERSØKELSEN	25
4.1 Røykevaner.....	25
4.2 Holdninger og forventninger til innføringen av røykfrie serveringssteder	27
4.3 Etterlevelse og håndhevningproblemer før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder	29
4.4 Oppsummering av en del sentrale funn.....	30
5. DISKUSJON	33
5.1 Røykevaner.....	33
5.2 Holdninger til røykeforbudet.....	34
5.3 Negative forventninger og etterlevelse og håndheving	35
5.4 Sterke og svake sider ved den foreliggende undersøkelsen	36
5.5 Konklusjon	37
REFERANSER	39
Tabeller	41
Appendiks A: Intervjuskjema ved forundersøkelsen	59
Appendiks B: Intervjuskjema ved etterundersøkelsen	67

SAMMENDRAG

1. juni 2004 trådte endringene i tobakksskadeloven § 6 (også kalt røykeloven) i kraft, noe som medførte at alle serveringssteder i Norge ble røykfrie. Hovedmålsetningen med dette var å sikre de ansatte i serveringsbransjen den samme retten til et røykfritt arbeidsmiljø som norske arbeidstakere flest fikk allerede i 1988.

Som et ledd i evalueringen av røykeforbudet på serveringssteder gjennomførte HEMIL-senteret på oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet (SHdir) en spørreundersøkelse (panelundersøkelse) blant ansatte i serveringsbransjen. Denne rapporten baserer seg på data fra første (mai, 2004) og andre måling (september/oktober, 2004).

I den foreliggende rapporten presenterer vi resultater som gjelder røykeatferd blant de ansatte, holdninger og forventninger til røykeforbudet og erfaringer med håndheving av røykeloven. Vi beskriver både situasjonen før forbudet trådte i kraft og de endringene som fant sted fram til fire-fem måneder senere.

Ved baseline omfattet undersøkelsen 1525 ansatte. Vi fant at før forbudet trådte i kraft var det en langt høyere andel dagligrøykere blant ansatte i serveringsbransjen (53 %) enn i den øvrige befolkningen. Andelen som stilte seg positive til røykeforbudet (48 %) var langt høyere enn andelen som var negative (30 %). Et flertall av de ansatte mente at arbeidsforholdene ville bli bedre som en følge av forbudet, og praktisk talt alle mente at både ledelsen og de ansatte ville etterleve loven. Mange mente imidlertid at mange gjester ville nekte å innrette seg etter røykeforbudet (43 %). En ikke ubetydelig gruppe fryktet for arbeidsplassene sine (26 %).

Den oppfølgende undersøkelsen omfattet 847 ansatte. En sammenlikning av dataene som ble samlet inn før lovendringen trådte i kraft, med dataene som ble samlet inn fire måneder senere, viste at én av ti dagligrøykere sluttet å røyke daglig. Blant de som fortsatt røykte daglig var forbruket redusert med mellom 7 og 9 %. Det gjennomsnittlige forbruket når alle grupper regnes med (dagligrøykere, av og til- røykere og ikke-røykere) gikk ned med 14 %. Andelen som mente at mange gjester ville nekte å innrette seg etter forbudet sank kraftig (fra 43 % til 7 %). Andel som rapporterte om svært stor etterlevelse av røykeloven økte fra 51 %

til 90 %, og håndhevningssproblemene ble betydelig redusert etter at røykeforbudet trådte i kraft. Andelen som fryktet for jobben økte imidlertid med åtte prosentpoeng.

Vi kan konkludere med at oppslutningen om røykeforbudet før det trådte i kraft var større enn skepsisen, og de endringene i atferd og oppfatninger som fant sted, var stort sett i favør av røykeforbudet. Håndhevningssproblemene ble kraftig redusert. Men andelen av de ansatte som var urolige for at de kunne komme til å miste jobben økte altså noe.

SUMMARY IN ENGLISH

June 1st 2004 some revisions of the Norwegian legislation on harmful effects of tobacco entered into force. From this date, there was a total ban on smoking in all food and drink establishments. The purpose of this change in the legislation was to protect all employees from harmful effects of involuntary smoking and to provide them with the same rights as was generally ensured for employees in Norway in 1988.

The Research Centre for Health Promotion (HEMIL), University of Bergen and the National Institute for Drug and Alcohol Research (SIRUS) are jointly responsible for evaluating Norwegian tobacco control policies for the period 2003-2007. This evaluation includes studies on the effects of the ban on smoking in food and drink establishments. A prospective panel study based on telephone interviews with employees (three data collections) is carried out. The first data collection took place in May 2004, shortly before the changes in the tobacco legislation entered into force. The second data collection took place in September/October 2004. The third data collection is carried out in May 2005.

The present report is based on data from the first two data collections. The focus is on smoking habits among employees, attitudes and expectations regarding the smoking ban, and experiences with enforcement of the law. We will describe the situation as it appeared before the total smoking ban entered into force as well as changes that took place between the baseline and the first follow-up data collection (4-5 months later).

At baseline, 1525 employees were interviewed. The proportion of daily smokers was much higher among employees in food and drink establishments (53 %) than among the general Norwegian population. The proportion of employees who were generally positive to the total smoking ban (48 %) was much higher than the proportion of employees who were negative (30 %). A majority among those interviewed expected working conditions to improve, and almost all of them expected that employers as well as employees would comply with the new legislation. A substantial proportion (43 %) expected guests not to comply with the smoking ban. And one out of four (26 %) were afraid that the smoking ban would lead to loss of jobs (as a result of fewer guests, dismissals, and bankruptcies).

The follow up data collection that was carried out in September/October 2004 comprised 847 employees. Comparisons of data from baseline with follow up data revealed that one out of ten daily smokers had stopped smoking daily. Among those who continued smoking daily, the average consumption of cigarettes decreased by 7–9 %. The mean consumption of cigarettes per day for all groups combined (daily smokers, occasional smokers and non-smokers) decreased by 14%. The proportion of employees who said that many guests would refuse to comply with the smoking ban decreased dramatically (from 43 % to 7 %). The proportion who confirmed that the compliance with the smoking ban was quite high increased from 51 % to 90 %, and the enforcement problems were substantially reduced with the new legislation (total ban instead of separate zones for smokers and non-smokers). But the proportion of employees who feared about their jobs increased by eight percentage points.

We can summarize by concluding that the support for the smoking ban in food and drink establishments was markedly more widespread than the scepticism. The changes in behaviour and opinions that have taken place are largely in favour of the ban. Reinforcement problems seem to be reduced if compared with the previous regulations (separate zones for smokers and non-smokers). The proportion of employees who were worried that they might loose their jobs showed some increase.

1. INNLEDNING

1.1 Den foreliggende undersøkelsen

På oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet har HEMIL-senteret og SIRUS fått ansvaret for å evaluere norsk tobakkspolitikk for perioden 2003-2007. Som et ledd i dette arbeidet gjennomføres det en rekke undersøkelser og datainnsamlinger. I denne rapporten presenteres resultater fra en undersøkelse blant ansatte på serveringssteder.

Fra 1988 har det i henhold til tobakksskadeloven vært forbud mot røyking på arbeidsplasser, i institusjoner, på offentlige transportmidler og i lokaler der allmennheten har adgang. Denne bestemmelsen har imidlertid ikke omfattet serveringssteder. Fra 1. juni 2004 ble dette unntaket i tobakksskadeloven opphevet. Hovedmålsetningen med denne lovendringen var å sikre de ansatte i serveringsbransjen den samme retten til et røykfritt arbeidsmiljø som norske arbeidstakere flest fikk allerede i 1988.

I 2004-2005 gjennomførte Markeds- og Mediainstituttet (MMI) på oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet (SHdir) en panelundersøkelse med tre datainnsamlinger blant ansatte i serveringsbransjen. Formålet med denne undersøkelsen var å kartlegge de ansattes røykevaner, subjektivt opplevd luftkvalitet inne på arbeidsplassene, helseplager blant de ansatte, de ansattes jobbtilfredshet, planlagte løsninger for røykende gjester, opplevde håndhevingsproblemer, samt forventninger og holdninger til forbudet mot røyking på serveringssteder før og etter lovendringen. Denne rapporten baserer seg på data fra første (mai, 2004) og andre måling (september/oktober, 2004). En tredje måling gjennomføres i mai 2005. Resultater som beskriver situasjonen før lovendringen trådte i kraft og endringene fram til den andre målingen vil bli beskrevet her. Nærmere bestemt vil vi se på følgende:

- 1) Ansattes egne røykevaner
- 2) Forventninger og holdninger til forbudet
- 3) Opplevde håndhevingsproblemer av røykeloven før og etter lovendringen

Videre vil vi se på sammenhenger med kjønn og alder, og når det gjelder problemstillingene 2 og 3 vil vi også se på sammenheng med egne røykevaner. Resultatene i rapporten presenteres i to hoveddeler hvor vi i første del viser resultater basert på det totale utvalget ved første måling og i andre del presenterer resultater som gjelder endringer fra første til andre måling. Denne siste analysen omfatter selvsagt bare de som deltok også ved den andre datainnsamlingen.

1.2 Tidligere forskning

Det er en vanlig oppfatning at det blant de ansatte i serveringsbransjen er en nokså høy andel som røyker. Det finnes imidlertid få publiserte studier som tar for seg røykevaner etter yrke i Norge. En fersk undersøkelse (Lund, M., Lund, K. & Rise, 2005) viser blant annet at slutteraten er høyere blant de med høy sosioøkonomisk status, men undersøkelsen gir ingen separate tall for ansatte i serveringsbransjen. En amerikansk undersøkelse viste at servitører og yrkessjåfører er de yrkesgruppene som har størst andel av røykere, henholdsvis 45 og 46 prosent (Bang & Kim, 2001). I tråd med dette viser en norsk undersøkelse blant daglige ledere på utesteder i Tromsø kommune at 47 % av lederne rapporterer at de er daglige røykere og 12 % at de røyker av og til. Videre rapporterte de samme lederne at de trodde at omtrent 62 % av de ansatte røykte daglig (Emaus, Løchen & Høifødt, 2001). Blant voksne nordmenn lå andel dagligrøykere på det tidspunktet undersøkelsen i Tromsø ble gjennomført på om lag 32 %. Andelen dagligrøykere i Troms fylke var i en fylkesvis landsoversikt fra perioden 2000-2004 omtrent 33 % (<http://tobakk.no/statistikk/tobstat2004.htm>). De tallene som framkom gjennom undersøkelsen blant daglige ledere på utestedene i Tromsø kommune var med andre ord ganske høye. Kontroll for ulik alderssammensetning endrer lite på dette bildet. Ut i fra de foreliggende undersøkelsene er det derfor rimelig å forvente at det vil være en relativt stor andel av respondentene i den foreliggende undersøkelsen som er røykere.

Norsk forebyggende tobakkspolitikk har helt siden starten vært basert på en strategi som omfatter tre typer virkemidler; helseopplysning, restriktive tiltak (lovgivning og avgiftspolitikk) og røykeavvenning. Forbud mot røyking på arbeidsplasser og steder der allmennheten har adgang har vært motivert ut fra et ønske om å hindre ufrivillig eksponering for tobakksrøyk (passiv røyking). Restauranter og barer kommer svært høyt på listen over steder der en eksponeres for tobakksrøyk (Nebo et al., 2005). En annen mulig virkning av

restriksjoner på røykeatferden er at det røykes mindre og at flere velger å slutte. Vi skal derfor i den foreliggende rapporten også se i hvilken grad det er blitt mindre røyking blant de som arbeider på serveringssteder.

De fleste studier som viser trender over tid, bekrefter at oppslutningen om røykeforbud på steder der publikum har adgang stadig øker (Walsh & Tselepis, 2003). Dette gjelder både blant røykere og ikke-røykere (Brooks & Mucci, 2001). Sterkest øker oppslutningen på steder og i perioder der det gjennomføres programmer for å redusere røykingen (Gilpin, Lee & Pierce, 2004). Flere undersøkelser viser at det er en økende oppslutning om røykfrie serveringssteder i den norske befolkningen etter at endringen av røykeloven trådte i kraft (Kongsvik, 2004; Lund, K. & Rise, 2004). Dette er i tråd med endringer en tidligere har sett i folkeopinionen som følge av andre typer av lovendringer som for eksempel påbud om bruk av setebelte og innføring av lavere alkoholgrense for bilførere (Lund, J. & Aarø, 2004).

Viktige pådrivere for innføringen av røykfrie serveringssteder i Norge var de ansattes fagorganisasjoner. Likevel ble det i enkelte artikler i media hevdet at det var en viss motstand mot lovendringen blant de ansatte i serveringsbransjen. I en amerikansk undersøkelse utført blant bareiere og baransatte i California rett etter innføringen av røykfrie serveringssteder, fant en at de ansatte i såkalte "stand alone bars" viste liten forståelse for loven om røykfrie serveringssteder (Tang, Cowling, Stevens, & Lloyd, 2004). Undersøkelsen viste videre at det var en signifikant og positiv endring i de ansattes holdninger til loven fire og et halvt år senere. Andelen av bareiere og ansatte som foretrakk å jobbe i et røykfritt arbeidsmiljø steg fra 17,3 % i 1998 til 50,9 % i 2002.

En studie blant ungdommer (12-17 år gamle) i Massachusetts viste at de som bodde i områder (towns) som hadde strenge restriksjoner mot røyking i restauranter, oppfattet røyking blant voksne som mindre akseptabelt. De mente også at færre røykte, når en sammenliknet med ungdommer fra områder som hadde mindre strenge restriksjoner (Albers et al., 2004). I en annen publikasjon fra den samme studien forteller ungdommene at i områder med strenge restriksjoner ble de i mindre grad eksponert for andres røyking (Siegel et al., 2004).

I en omfattende gjennomgang av tidligere studier konkluderer Levy & Friend (2003) med at omfattende lovreguleringer som skal sikre publikum røykfri luft kan bidra til å redusere andelen røykere i befolkningen og forbruket av tobakk med omtrent 10 %.

I den foreliggende rapporten vil vi, som allerede nevnt tidligere, se nærmere på de ansattes holdninger og forventninger til røykeloven basert på et representativt utvalg av ansatte i serveringsbransjen i Norge. Det vil videre fokuseres på mulige endringer i de ansattes holdninger og meninger fire måneder etter innføringen av røykfrie serveringssteder.

Før innføringen av røykfrie serveringssteder 1. juni 2004 var det for restaurantbransjen ved forskrift gjort unntak fra kravet om røykfrihet, som er hovedregelen i lov om vern mot tobakkskader (tobakkskadeloven). I henhold til dette unntaket skulle blant annet minst 50 % av bord og sitteplasser på serveringsstedene være røykfrie. Resultat fra undersøkelsen blant daglige ledere ved utsteder i Tromsø kommune tyder på at en majoritet av lederne var positive til denne ordningen, og at den i stor grad ble etterlevd ved utstedene (Emaus et al., 2001). En evaluering utført av Statens tobakkskaderåd viste imidlertid at tilsynsarbeidet knyttet til forskriften ikke ble tilstrekkelig prioritert på tvers av landes kommuner (Knoff, 1999).

Undersøkelser før lovendringen viste at ansatte i serveringsbransjen hadde sterke intensjoner om å innrette seg etter loven. Seks måneder før lovendringen trodde likevel mer enn halvparten av befolkningen (56 %) at de ansatte ville komme til å få problemer med håndhevingen. Målinger foretatt umiddelbart før lovendringen kom, viste imidlertid at stadig færre trodde håndhevingen ville bli et problem (Lund, K. & Rise, 2004).

I den foreliggende undersøkelsen har vi mulighet til å sammenligne etterlevelsen av den tidligere ordningen med etterlevelsen av dagens ordning med røykfrie serveringssteder. Videre vil vi fokusere på opplevde håndhevingsproblemer ved de to ordningene.

2. METODE

2.1 Design

Undersøkelsen, som altså gjennomføres blant ansatte i serveringsbransjen, er en ettårig panelundersøkelse med tre måletidspunkt. Første måling fant sted i mai 2004, andre måling i september/oktober 2004, og tredje måling vil bli gjennomført mai 2005. Datainnsamlingen (telefonintervjuer) ble gjennomført av Markeds- og mediainstituttet A/S (MMI) på oppdrag fra Sosial- og helsedirektoratet og HEMIL-senteret. Datafil med fildokumentasjon ble overlevert HEMIL-senteret for analyse.

2.2 Utvalg og prosedyre

Utvalget ble rekruttert ved at bedrifter som defineres innen målgruppen ble kontaktet per telefon. Fra hvert serveringssted ble det spurt etter en ansatt ut fra en gitt utvalgsprosedyre som var lagt opp slik at en skulle sikre representativitet. Videre ble det, ved bruk av et standardisert intervjueskjema, gjennomført et 10 minutters telefonintervju av de ansatte (appendiks A).

Ved første datainnsamling ble 1525 ansatte intervjuet, hvorav 719 av respondentene var menn og 806 var kvinner (Tabell 1). Gjennomsnittsalderen for utvalget var 35,1 år. Av det opprinnelige utvalget deltok 847 ved første oppfølgingsundersøkelse. Dette gir et frafall på 44,5 % fra første til andre måling.

Analyser viser at det ikke er noen signifikant forskjell (ved forundersøkelsen) mellom de som var med ved etterundersøkelsen og de som hadde falt fra når det gjaldt følgende variabler:

- egne røykevaner
- holdninger til lovendringen
- etterlevelse av loven
- opplevde håndhevingsproblemer

Dette indikerer at det i svært liten grad eller ikke i det hele tatt har vært et systematisk frafall av respondenter på disse variablene. Vi finner imidlertid en signifikant forskjell på to punkter:

- rapporteringen av negative forventninger
- intendert etterlevelse

De som kun var med i forundersøkelsen hadde her et litt høyere nivå av negative forventninger og noe lavere skår på intendert etterlevelse, sammenlignet med de som deltar på begge måletidspunkt. Dette vil vi komme nærmere tilbake til i diskusjonskapittelet.

Tabell 2 gir en oversikt over typer serveringssteder som er representert i utvalget.

Respondentene fikk mulighet til å svare flere alternativer, og den totale prosenten er derfor større enn 100 (140 %) og antallet svar er så høyt som 2139. Som det fremgår av tabellen kan de fleste serveringsstedene som er representert i utvalget karakteriseres som enten restauranter (55%), kafeer/kafeteriaer/veikroer (30%), eller barer/puber (38%). Videre er 6% av serveringsstedene diskoteker eller nattklubber og 5% er kaffebarer.

2.3 Måling

Intervjuskjemaene som er brukt ved de to datainnsamlingene er gjengitt i appendiks A (forundersøkelsen) og appendiks B (etterundersøkelsen). I denne rapporten benytter vi følgende kategorier av spørsmål:

- Ansattes egne røykevaner (2 ledd) (spm. 16 og 17)
- Forventninger og holdninger til forbudet (10 ledd) (spm. 28 og 29)
- Etterlevelse av røykeloven (1 ledd) (spm. 30)
- Opplevde håndhevingsproblemer (5 ledd) (spm. 31)
- Planlagte løsninger (2 ledd) (spm. 33)

Spørsmålene i parentes referer til det skjemaet som ble brukt ved forundersøkelsen.

2.4 Analyser

I resultatdel 1 presenteres enveis og flerveis krysstabeller basert på det totale antallet av ansatte som deltok ved første måling. I enkelte av tabellene er 95 % konfidensintervall for proporsjoner eller gjennomsnitt oppgitt. Ikke-overlappende konfidensintervall kan tolkes som signifikant forskjell mellom grupper som sammenliknes parvis. For å identifisere mulige undergrupper av holdninger og forventninger til røykfrie serveringssteder, ble det utført en

prinsipal komponentanalyse (varimax rotasjon). For hver komponent ble det konstruert en egen sumskår. Enveis variansanalyser ble så benyttet for å teste sammenhengen mellom slike sumskårer og kategorielle variabler som kjønn, alder og røykevaner. Styrken på sammenhengene (forskjeller mellom gjennomsnitt) er rapportert ved bruk av en koeffisient for effektstørrelse (η).

I resultatdel 2 analyseres endring i ordinale kategorielle variabler (rangerte kategorier) ved bruk av prosentuering og Wilcoxon's signed rank test. Endringer på sumskårer beskrives ved bruk av aritmetiske gjennomsnitt og t-tester for korrelerte grupper.

3. RESULTATER FRA FOR-UNDERSØKELSEN

3.1 Røykevaner

For å kartlegge de ansattes røykevaner ble det innhentet informasjon om hvorvidt de ansatte røykte daglig, av og til, eller ikke røykte. Videre ble de som rapporterte at de røykte daglig eller av og til spurt om antall sigaretter de røykte per dag.

Tabell 3a viser at 52,9 % av de ansatte røykte daglig, 7,7 % røykte av og til, mens 39,4 % rapporterte at de ikke røykte. Når en ser på andelen av røykere etter kjønn og alder viser tabellen at det kun var små forskjeller i røykevaner på tvers av de ulike gruppene. Det var en svak tendens til at det var flere røykere i den yngste aldersgruppen sammenlignet med de eldre aldersgruppene, men ingen av gruppene skilte seg signifikant fra de andre. Den største forskjellen fant vi mellom andelen av mannlige ikke-røykere i den eldste (35,4 %) og yngste (48,1 %) aldersgruppen.

Av tabell 3b fremgår det at de som røykte daglig i utvalget røykte gjennomsnittlig 15,7 sigaretter per dag, mens det tilsvarende tallet for dem som røykte av og til var 4,2 sigaretter per dag. Tabellen viser videre at menn røykte signifikant flere sigaretter enn kvinner både blant daglig røykerne og blant de som røykte av og til. Menn som var dagligrøykere røykte i snitt 4,1 flere sigaretter per dag enn dagligrøykende kvinner, mens menn som røykte av og til røykte gjennomsnittlig 1,8 flere sigaretter per dag enn kvinner som rapporterte at de røykte av og til.

3.2 Holdninger og forventninger til innføringen av røykfrie serveringssteder

For å kartlegge de ansattes generelle holdning til innføringen av røykfrie serveringssteder ble de ansatte spurt om hva de syntes om at det skulle bli røykfrie serveringssteder fra 1. juni 2004.

Tabell 4 viser prosentfordelingen av ansatte som var positive, nøytrale, eller negative til innføringen av røykfrie serveringssteder etter kjønn og aldersgrupper (se også Fig. 1). Når en ser på alle gruppene samlet, var det 48,3 % som rapporterte at de var positive, 29,6 % at de

var negative, mens 22,1 % stilte seg nøytrale til innføringen av røykfrie serveringssteder. Tabellen viser videre at det kun var små forskjeller i de ansattes holdninger etter kjønn og alder, og at det ikke var noen signifikante forskjeller mellom de ulike gruppene.

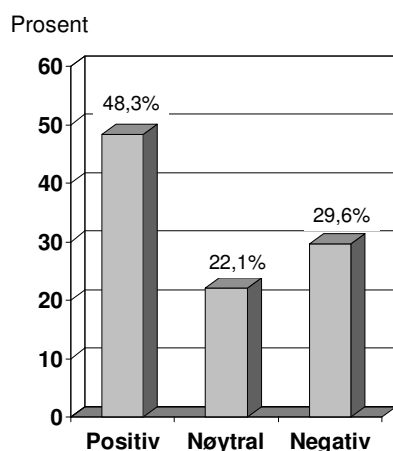

Fig. 1: Holdning til røykeforbudet før det trådte i kraft

Det ble videre stilt spørsmål om mer spesifikke holdninger og forventninger til innføringen av røykfrie serveringssteder (tabell 5). I tråd med deres generelle holdning rapporterte 57 % at de var enige eller helt enige i påstanden om at de hadde en positiv innstilling til innføringen av røykfrie serveringssteder, mens 31 % var uenige i denne påstanden. Når de ansatte ble spurt om i hvilken grad de var enige eller uenige i at innføringen av røykfrie serveringssteder var en akseptabel måte å redusere passiv røyking på, og at hensikten var å forbedre arbeidsmiljøet, svarte ca. 70 % at de var enige eller helt enige i disse påstandene. Videre mente mer enn halvparten av de ansatte (56 %) at arbeidsforholdene ville bli bedre som følge av forbudet, mens 30 % var helt uenige eller uenige i dette.

La oss så se på mulige negative sider ved innføringen av røykfrie serveringssteder. Det var 26 % som sa at de var helt enige eller enige i at de fryktet for jobben som følge av innføringen av røykfrie serveringssteder, 43 % var helt enige eller enige i at mange av gjestene ville nekte å innrette seg selv etter tilsnakk, og tilsvarende mange (41,9 %) bekreftet at det ville være

ubehaglig å be gjester om ikke å røyke. Videre fremgår det av tabellen at de fleste ansatte (93 %) mente at ansatte og ledelse ville etterleve loven, og omtrent like mange mente at en ikke kom til å overse røyking i serveringslokaler etter innføringen av røykfrie serveringssteder.

For å identifisere mulige undergrupper av spesifikke holdninger og forventninger til innføringen av røykfrie serveringssteder ble det gjennomført en prinsippal komponentanalyse av de ni leddene som inngår i skalaen. I analysen ble 3 klare undergrupper identifisert (tabell 6).

- Faktor 1 bestod av 4 påstander: Positiv innstilling til forbudet (1 ledd), akseptabel måte å redusere passiv røyking på (1 ledd), og forbedring av arbeidsmiljøet (2 ledd).
- Faktor 2 bestod av tre påstander: Frykt for å miste jobben (1 ledd), forventet ubehag (1 ledd) og vanskeligheter (1 ledd) knyttet til håndhevingen av røykeforbudet.
- Den siste av faktorene, faktor 3, bestod av to ledd som omhandlet de ansattes intensjon om å etterleve forbudet.

Basert på det begrepsmessige innholdet i påstandene som inngår i de tre undergruppene av holdninger og forventninger har vi valgt å kalle disse positive holdninger, negative forventninger og intendert etterlevelse. Variablene ble så addert sammen til tre forskjellige sumskårer. Videre ble sumskårene delt på antall ledd som inngår i hver av dem, slik at vi har beholdt egenskapene til den opprinnelige skalaen. Men siden retningen på leddene er snudd, betyr tallet 1 ”helt uenig” og tallet 5 betyr ”helt enig”. Unntaket gjelder siste ledd i den siste sumskåren, som på grunn av negativ faktorladning beholdt sin retning. Dette er logisk når en ser på innholdet i de to leddene som inngår i den siste sumskåren.

En interessant problemstilling er hvorvidt disse undergruppene av forventninger og holdninger varierer etter kjønn, aldersgrupper og røykevaner. Tabell 7a, 7b og 7c viser enveis variansanalyser av henholdsvis positive holdninger, negative forventninger og intendert etterlevelse etter kjønn, alder og de ansattes røykevaner. Av tabellene fremgår det at det var en svak, men signifikant sammenheng mellom kjønn og respondentenes skår på de tre undergruppene av holdninger og forventninger. Kvinnene skårte signifikant høyere på positive holdninger og intendert etterlevelse, og signifikant lavere på negative forventninger enn sine mannlige kolleger. Videre viser tabellene at det ikke var noen signifikant sammenheng mellom alder og de tre sumskårene.

Vi fant en klar sammenheng mellom de ansattes røykevaner og positive holdninger til det kommende røykeforbudet ($\eta^2 = 0,32$; $p < 0,01$). De som røykte daglig hadde en signifikant lavere skår på positive forventninger enn både de som røykte av og til og de som rapporterte at de ikke røykte (tabell 7a). De som røykte av og til hadde en noe lavere skår på positive holdninger enn ikke-røykerne, men denne forskjellen var ikke statistisk signifikant.

Tabell 7b viser at vi for sumskåren for negative forventninger fant en liknende, men klart svakere sammenheng med de ansattes røykevaner ($\eta^2 = 0,09$, $p < 0,01$). De som røykte daglig hadde en signifikant høyere skår på negative forventninger enn de som røykte av og til og de som ikke røykte. Den laveste skåren på negative forventninger fant vi for de som røykte av og til, men forskjellen mellom ikke-røykere og de som røykte av og til var ikke statistisk signifikant.

Tabell 7c viser at det ikke var noen signifikant sammenheng mellom intendert etterlevelse av lovens bestemmelse om røykfrie serveringssteder og de ansattes røykevaner.

3.3 Etterlevelse og håndhevningsproblemer før innføringen av røykfrie serveringssteder

Før den 1. juni 2004 var restauranter, puber og andre spisesteder delt inn i røykesoner og røykeforbudssoner. Minst 50 % av bord og sitteplasser skulle være røykfrie. Med tanke på å kaste lys over etterlevelsen av røykeloven før innføringen av bestemmelsen om røykfrie serveringssteder, ble de ansatte spurt om i hvilken grad ordningen som da gjaldt ble etterlevd på deres arbeidsplass. Som det fremgår av tabell 8, svarte nesten fire av fem (77 %) av de ansatte at ordningen i svært stor grad eller stor grad ble etterlevd, mens 22 % svarte at ordningen bare i liten grad eller ikke i det hele tatt ble etterlevd.

Respondentene ble videre bedt om å rapportere om hyppigheten av håndhevningsproblemer, røyking i røykeforbudssoner, ubehagelige situasjoner, og mottatte klager på røyking fra gjester. Av tabell 9 fremgår det at 79 % av de ansatte rapporterte at de sjelden eller aldri opplevde håndhevningsproblemer med den lovgivningen som gjaldt før røykeforbudet ble innført, mens omtrent 21 % rapporterte at de ofte eller av og til opplevde håndhevningsproblemer. Av de ansatte rapporterte 71 % at det sjelden eller aldri forekom røyking i røykeforbudssoner, mens 29 % rapporterte at dette forekom ofte eller av og til. De

aller fleste ansatte (90 %) rapporterte at de sjelden eller aldri opplevde ubehagelige situasjoner med gjester som ikke ville overholde røykebestemmelsene, mens 10 % hadde opplevd slike situasjoner ofte eller av og til. Videre rapporterte 81 % av de ansatte at de ofte eller aldri hadde mottatt klager om røyking fra gjester, mens 19 % rapporterte at de mottok klager ofte eller av og til.

4. RESULTATER FRA FØRSTE ETTERUNDERSØKELSEN

I resultatdel 2 presenteres endringer basert på svar fra de av respondentene som deltok både ved forundersøkelsen og ved første oppfølgingsundersøkelse.

4.1 Røykevaner

Tabell 10 viser de ansattes røykevaner før og etter implementeringen av røykfrie serveringssteder. Av tabellen fremgår det at det har vært en moderat, men signifikant endring i de ansattes røykevaner ($z = -4,104$; $p < 0,01$). Andelen av de ansatte som røykte daglig gikk ned med ca 5 prosentpoeng (fra 52,4 % til 47,3 %), mens andel som røykte av og til og andel som ikke røykte hver økte med ca 2,5 prosentpoeng. Videre ser vi av tabell 11 at det også fant sted en signifikant reduksjon i det gjennomsnittlige forbruket av sigaretter blant dem av de ansatte som røykte daglig eller av og til på begge tidspunkt. Denne nedgangen var på ca én og en halv sigarett daglig ($\Delta\bar{x} = 1,47$; $t = 5,78$; $p < 0,01$).

Når en ser på antallet sigaretter som ble røykt på jobb, finner vi en litt større nedgang ($\Delta\bar{x} = 1,66$; $t = 7,88$; $p < 0,01$). Nedgangen i det totale forbruket av sigaretter blant de som røykte daglig eller av og til skyldtes med andre ord i sin helhet at de røykte mindre når de var på jobb.

Beregninger som ikke er presentert i tabellform viser at blant alle som var dagligrøykere ved baseline, var det gjennomsnittlige forbruket av sigaretter per dag 15,68. Tilsvarende tall for oppfølgingsundersøkelsen var 14,61. Dette gir en nedgang i forbruket av sigaretter blant dagligrøykerne på 6,8 %. Dersom vi bare regner med de som var dagligrøykere på begge tidspunkt, var gjennomsnittlig forbruk ved baseline 16,33 sigaretter per dag og ved oppfølgingsundersøkelsen 14,92 sigaretter per dag. Dette tilsvarer en nedgang i forbruket på 8,6 %. Vi får altså litt forskjellige tall, alt etter hvordan vi regner.

For å kunne si noe mer presist om den totale nedgangen i forbruk av sigaretter, har vi regnet ut det gjennomsnittlige forbruket ved baseline og ved oppfølgingsundersøkelsen for alle. Vi har med andre ord også tatt med ikke-røykerne i disse tallene. Alle ikke-røykerne har i disse

beregningene fått satt sitt forbruk til null sigaretter per dag. Det viser seg at blant de 849 som var med i undersøkelsen både ved baseline og ved oppfølgingsundersøkelsen (minus de ganske få daglig- eller av og til- røykerne som ikke har svart på spørsmålet om forbruk) var det gjennomsnittlige forbruket av sigaretter ved baseline 8,46 sigaretter per dag. Tilsvarende tall for oppfølgingsundersøkelsen var 7,25 sigaretter per dag. Dette tilsvarer en nedgang i det gjennomsnittlige forbruket på 14,3 %.

Andel av røykerne som oppgav at de røykte daglig på jobben falt fra 80,7 % før røykeforbudet trådte i kraft til 72,4 % ved oppfølgingsundersøkelsen (tabell 12). Denne nedgangen er statistisk signifikant ($z = -2,709$; $p < 0,01$). Tabellen viser med andre ord at det fant sted en reduksjon i andelen av de røykende ansatte som røykte hver dag på jobb på ca 8 prosentpoeng. Samtidig var det en økning på ca 9 prosentpoeng i andelen som røykte av og til på jobb. Andelen av de ansatte som var røykere, men som ikke røykte på jobb, forble omtrent uendret.

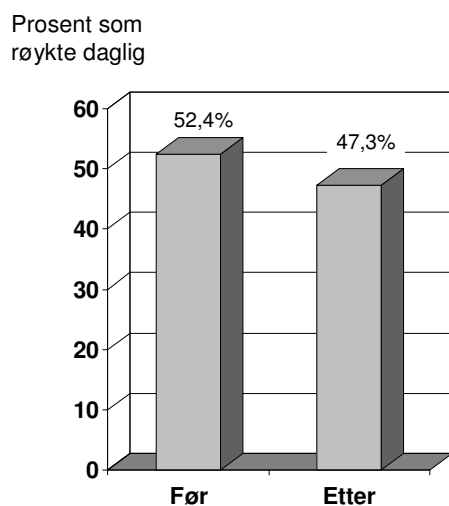

Fig. 2: Prosent dagligrøykere før og etter at forbudet trådte i kraft

For å se om det fant sted noen endring i de ansattes planer om å slutte røyke, ble de spurt om de hadde noen konkrete planer om å slutte å røyke før og etter implementeringen av røykfrie serveringssteder. Tabell 13 viser at det var en signifikant endring ($z = -6,613$; $p < 0,01$) hvor andelen som rapporterte at de hadde tenkt å slutte i løpet av de neste 30 dagene gikk ned fra 15,5 % ved grunnlagsmålingen til 3,9 % ved første oppfølgingsundersøkelse, mens andelen som ikke hadde noen konkrete planer om å slutte økte fra 53,1 % til 65,6 %.

4.2 Holdninger og forventninger til innføringen av røykfrie serveringssteder

I avsnitt 3.2 ovenfor så vi at langt flere stilte seg positive (48,3 %) enn negative (29,6 %) til innføringen av røykfrie serveringssteder. Av tabell 14 ser vi at andelen som var positive økte med 3,1 prosentpoeng, mens andelen som var negative økte med 0,7 prosentpoeng. Disse endringene var ikke statistisk signifikante ($z = -0,958$, n.s). Vi kan likevel slå fast at de positive holdningene til innføringen av røykfrie serveringssteder holdt seg også etter at lovendringer trådte i kraft. Når tallene i tabell 14 ikke stemmer helt med tallene i tabell 4, skyldes det at tabell 4 omfatter alle som svarte ved forundersøkelsen, mens tabell 14 omfatter bare de som også svarte ved oppfølgingsundersøkelsen.

Tabell 15 viser spesifikke holdninger og forventninger/erfaringer relatert til røykeforbudet før og etter implementeringen av røykfrie serveringssteder. Av tabellen ser vi at det ikke fant sted noen signifikant endring i hvilken grad de ansatte rapporterte å være positivt innstilt til forbudet mot røyking, mente forbudet var en akseptabel måte å redusere passiv røyking på, eller trodde at arbeidsforholdene ville bli/hadde blitt bedre som følge av forbudet. Av tabellen ser vi videre at det var en signifikant endring i hvilken grad de ansatte mente at hensikten med loven var å bedre arbeidsmiljøet ($z = -3,393$; $p < 0,01$). Mens det var en økning på ca 7 prosentpoeng i andelen som var helt enige i at hensikten var å bedre arbeidsmiljøet, var det en nedgang på henholdsvis 2 prosentpoeng og 4 prosentpoeng i andelen som var uenige og andelen som verken var enige eller uenige i dette.

Tabellen viser videre at det fant sted en signifikant endring i hvilken grad de ansatte rapporterte at de fryktet for jobben som følge av forbudet ($z = 4,448$; $p < 0,01$). Det var en økning på ca 8 prosentpoeng i andelen som var helt enige i at de frykter jobben, mens det var

en nedgang på ca 6 prosentpoeng i andelen av de ansatte som rapporterte at de var uenige eller helt uenige til denne påstanden. Andelen som verken var enige eller uenige i at de fryktet for jobben, gikk ned med 2,6 prosentpoeng.

Det fant sted en reduksjon på 19,5 prosentpoeng (fra 40,9 til 21,4 %) i andelen av de ansatte som var enige eller helt enige i at det var ubehagelig å be gjester om å ikke røyke. Endringen over alle de fem kategoriene på dette spørsmålet var signifikant ($z = -10,283$; $p < 0,01$). Før lovendringen trådte i kraft, var det 42,9 % som var enige eller helt enige i påstanden om at gjester kom til å nekte å innrette seg etter forbudet mot røyking. Etter fire måneder med forbud var andelen som rapporterte at gjester nektet å rette seg etter forbudet bare 7,4 %. Forskjellen mellom de to tallene er på 35,5 prosentpoeng. Endringen i fordeling over de fem kategoriene var signifikant ($z = -18,199$; $p < 0,01$). Håndhevingen av røykeforbudet ser med andre ord ut til å ha gått langt lettere enn de ansatte hadde forventet.

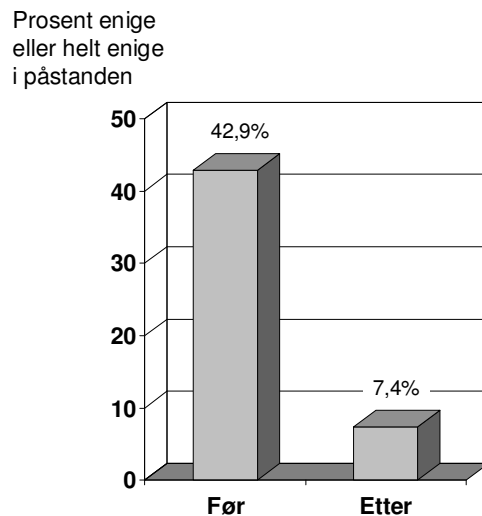

Fig. 3: "Mange gjester vil nekte å innrette seg, selv etter tilsnakk" – forventninger før røykeforbudet trådte i kraft og erfaringer etter at det var innført

Til slutt ser vi av tabellen at det var en moderat endring i hvilken grad de ansatte var enige i at ansatte og ledelse ville etterleve/etterlevde røykeforbudet ($z = -2,535$; $p < 0,01$) og ville overse/overså røyking i lokalet ($z = 4,891$; $p < 0,01$). Det var en økning på 4,9 prosentpoeng i andelen av ansatte som var helt enige i at de ansatte og ledelsen ville etterleve/etterlevde

forbudet. Når en ser på andelen som var enige eller helt enige i at de kom til å overse/overså røyking i lokalet, gikk denne andelen ned med 2,7 prosentpoeng. Etterlevelsen økte med andre ord signifikant.

Tabell 16 viser den gjennomsnittlige endringen i de tre undergruppene av variabler vi har sett på ovenfor: (1) positive holdninger, (2) negative forventninger og (3) intendert etterlevelse. Av tabellen fremgår det at det fant sted en moderat, men signifikant, økning i de ansattes positive holdninger ($\Delta\bar{x} = -0,08$; $t = -2,31$; $p < 0,05$). Videre var det en tydelig nedgang i skåren for negative forventninger/negative erfaringer ($\Delta\bar{x} = 0,58$; $t = 15,44$; $p < 0,01$). Erfaringene med håndheving av loven var mer positive enn det de hadde forventet på forhånd. Vi registrerte også en moderat økning på skåren for intendert etterlevelse/faktisk etterlevelse ($\Delta\bar{x} = -0,13$; $t = -4,69$; $p < 0,01$). Loven etterleves i større grad enn det som var forventet på forhånd.

4.3 Etterlevelse og håndhevingsproblemer før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder

Tabell 17 viser de ansattes oppfatninger av etterlevelsen av røykeloven tidligere, da serveringsstedene var inndelt i røyke- og røykeforbudssoner, og etter innføringen av røykfrie serveringssteder. Av tabellen fremgår det fant sted en tydelig endring i etterlevelsen av loven fra før til etter lovendringen ($z = -15,340$; $p < 0,01$). Andelen som rapporterte at loven ble etterlevd i svært stor grad økte med 39,3 prosentpoeng, mens andelen som rapporterte andre svar gikk ned tilsvarende. Andelen som mente at loven ble etterlevd i liten grad eller ikke i det hele tatt gikk ned med henholdsvis 12,8 prosentpoeng og 7,0 prosentpoeng.

Tabell 18 viser endring i opplevde håndhevingsproblemer av røykeloven før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder. Disse kommer i tillegg til de spørsmålene om håndhevingsproblemer som er presentert ovenfor ("Ubehagelig å be gjester om ikke å røyke"; "Mange gjester vil nekte å innrette seg").

Det var en nedgang i andelen som rapporterte at de opplevde håndhevingsproblemer ofte eller av og til på 12,1 prosentpoeng. Videre ser en at andelen som ikke opplevde håndhevingsproblemer i det hele tatt økte med 17,4 prosentpoeng. Endringen for hele fordelingen sett under ett (alle fire kategoriene) er signifikant ($z = -8,733$, $p < 0,01$).

Når det gjelder røyking der det er røykeforbud, viser tabellen at det fant sted en klar endring i hvor ofte dette forekom før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder ($z = -15,301$; $p < 0,01$). Andelen av de ansatte som rapporterte at det ofte eller av og til forekom røyking der det var røykeforbud på deres arbeidsplass gikk ned med 23,7 prosentpoeng, mens andelen som rapporterte at det ikke forekom i det hele tatt, økte med 29,1 prosentpoeng fra før til etter implementeringen av bestemmelsen om røykfrie serveringssteder.

Vi fant også en signifikant endring i rapporteringen av ubehagelige situasjoner med gjester ($z = -6,752$; $p < 0,01$). Som det fremgår av tabellen var det en nedgang i andelen som rapporterte at de ofte eller av og til hadde opplevd ubehagelige situasjoner med gjester på 5,1 prosentpoeng, mens andelen som rapporterte at de en sjelden gang hadde opplevd ubehagelige situasjoner med gjester gikk ned med 9,6 prosentpoeng.

Videre ser vi at det også fant sted en signifikant endring i mottatte klager på røyking ($z = -12,065$; $p < 0,01$). Mens det ikke var noen endring i andelen som rapporterte at de ofte mottok klager på røyking, fremgår det av tabellen at det var en nedgang i andelen som rapporterte at de mottok klager "av og til" eller "en sjelden gang" på henholdsvis 11 prosentpoeng og 27,6 prosentpoeng. Andelen som rapporterte at de "ikke i det hele tatt" hadde mottatt klager på røyking økte med om lag 40 prosentpoeng (fra 37 til 77 %).

4.4 Oppsummering av en del sentrale funn

De viktigste funn fra forundersøkelsen kan oppsummeres punktvis slik:

- Andelen som røykte daglig blant restaurantansatte var, både før og etter endringen i røykeloven, høyere enn blant folk flest. Ved den første datainnsamlingen (mai 2004) var det 53 % dagligrøykere blant de restaurantansatte, mot omtrent 30 % i de aldersgruppene som røyker mest i hele befolkningen, nemlig aldersgruppene 35-54 år <http://www.tobakk.no/statistikk/index.htm>. Det var svært små forskjeller i røykevaner mellom menn og kvinner. Det gjelder både restaurantansatte og de aldersgruppene i normalbefolkningen som vi her har sammenliknet med.

- Blant de restaurantansatte var det på forhånd en langt høyere andel som stilte seg positive til forbudet mot røyking på serveringssteder (48 %) enn andelen som var negative (30 %).
- Et flertall av de ansatte (56 %) mente på forhånd at arbeidsforholdene ville bli bedre som følge av forbudet.
- Såpass mange som 26 % fryktet for jobben som følge av forbudet, mens 43 % mente at mange gjester ville nekte å innrette seg etter røykeforbudet selv etter tilsnakk.
- Kvinnelige ansatte var, sammenliknet med mennene, noe mer positive til røykeforbudet, var i større grad innstilt på å etterleve forbudet og hadde mindre negative forventninger til hvordan forbudet ville fungere.

Analysen av endringer fra før til etter at røykeforbudet trådte i kraft viser at:

- Omtrent én av ti dagligrøykere sluttet å røyke daglig.
- Forbruket av sigaretter gikk noe ned blant de som fortsatte å røyke daglig. Her varierer nedgangen mellom 7 og 9 prosent, avhengig av hvordan en regner.
- Det gjennomsnittlige forbruket av sigaretter for alle, uansett røykevaner, gikk ned med 14 %. Dette tallet fanger opp endringene både i røykestatus (om en røyker daglig, av og til eller ikke) og forbruk.
- Støtten til endringen i røykeloven fra de ansatte på serveringssteder var like stor etter at røykeforbudet trådte i kraft som på forhånd.
- På ett punkt økte motforestillingene til loven. Andelen som fryktet for jobben økte fra 24 % til 32 %.
- Andelen som mente at mange gjester ville nekte å innrette seg etter loven sank sterkt, fra 43 % til 7 %.
- Andel som mente at det var ubehagelig å be gjester om ikke å røyke sank fra 41 % til 21 %.
- Andelen som mente at de i svært stor grad etterlevde den gamle bestemmelsen (inndeling i røykesoner og røykfrie soner) var på forhånd 51 %, men økte til hele 90 % etter at den nye bestemmelsen (fullstendig røykeforbud) var trådt i kraft.
- De ansatte opplever i langt mindre grad håndhevingsproblemer etter at endringene i røykeloven trådte i kraft. Andelen av de ansatte som rapporterer at det ofte eller av og til forekommer røyking der det er røykeforbud på deres arbeidsplass har gått ned fra 28 % til 5 %. Andelen som rapporterer at de "ikke i det hele tatt" har mottatt klager på røyking har økt fra 37 til 77 %.

5. DISKUSJON

Lov om vern mot tobakksskader, som trådte i kraft 1. juli 1975, har vært endret mange ganger. Serveringssteder var unntatt fra hovedregelen om røykfri luft i lokaler og transportmidler der allmennhetene har adgang (tobakksskadeloven §6). Dette unntaket, som var nedfelt i ”Forskrift om røyking på restauranter og andre serveringssteder, internkontroll m.v.”, ble opphevet med virkning fra 1. juni 2004. Dermed ble det ikke lenger tillatt med røykesoner på barer, restauranter og andre serveringssteder.

I radio, TV og aviser var det betydelig interesse for og debatt omkring opphevingen av unntaket fra loven. Noen stilte seg negative til et fullstendig forbud mot røyking. Noen var engstelige for at gjestene skulle utebli, og at en dermed skulle få konkurser og tap av arbeidsplasser. Noen mente at det å kunne røyke på utesteder for mange er en viktig trivselsskapende faktor i tilværelsen, og at en derfor ikke burde innføre et fullstendig forbud.

Blant de sterkeste argumentene i favør av et fullstendig røykeforbud var hensynet til de ansattes helse. Redusert eksponering for tobakksrøyk (ufrivillig eller passiv røyking) skulle gi bedret luftkvalitet og inn klima og en reduksjon i ubehag og helseplager. Dette siste er problemstillinger som tas opp i en annen rapport fra dette prosjektet (Hetland & Aarø, 2005). I denne rapporten har vi sett på ansattes røykevaner og holdninger samt forventninger til og erfaringer med røykeforbudet.

5.1 Røykevaner

Det er ikke overraskende at tobakksrøyking er utbredt blant ansatte i restauranter og barer. Selv om det foreligger få norske studier vi kan sammenlikne med, er det rimelig å regne med at andelen røykere er svært høy blant ansatte på slike arbeidsplasser. Den foreliggende studien omfatter ansatte ved et bredt spekter av serveringssteder, men likevel var andelen røykere på det tidspunktet forundersøkelsen ble gjennomført (mai 2004) (53 %) langt høyere i det foreliggende materialet enn i befolkningen for øvrig.

I tillegg til å undersøke hvordan eksponeringen for passiv røyking minker som et resultat av forbudet mot røyking, er det også interessant å se hvordan atferden til de ansatte selv påvirkes. Når det innføres begrensninger i røyking på arbeidsplassen, fører det til at en må ut av arbeidslokalene for å få seg en røyk. På en arbeidsplass betyr det enten at en må gå utendørs eller være i et tilrettelagt røykerom for de ansatte. (Det er fremdeles tillatt å ha røykerom for de ansatte på en arbeidsplass, inkludert serveringssteder.) Dette kan tenkes å føre til at noen slutter og at andre reduserer forbruket av tobakk. Denne studien bekrefter akkurat dette. Omtrent hver tiende dagligrøyker sluttet å røyke daglig, og forbruket blant dem som ikke sluttet gikk ned med et sted mellom 7 og 9 %. Separate beregninger viste at det gjennomsnittlige forbruket av sigaretter for alle grupper sett under ett (uansett røykevaner) ble redusert med om lag 14 prosent. En slik nedgang i andel dagligrøykere og reduksjon i forbruket av tobakk samsvarer godt med det en har funnet i tidligere studier (Levy & Friend, 2003). Dette gir en helsemessig gevinst som må tas med i regnestykket når en skal vurdere den totale virkningen av forbudet mot røyking på restauranter og serveringssteder. Den andre etterundersøkelsen, som skal gjennomføres i mai 2005, vil vise om det har skjedd noen ytterligere nedgang i andel som røyker og i forbruket av sigaretter.

Andelen som rapporterte at de hadde planer om å slutte å røyke i løpet av de neste 30 dager falt kraftig fra forundersøkelsen til etterundersøkelsen (fra 16 til 4 %). Det er sannsynlig at mange av røykerne så innføringen av røykfrihet på serveringssteder som en fin mulighet til å klare å slutte. Som vi allerede har sett ovenfor, var det noen som faktisk klarte å slutte, og en del reduserte røykingen. Blant de som ikke klarte å slutte å røyke, er det naturlig at optimismen avtok. Dette betyr ikke at det er blitt vanskeligere for dem å slutte, men det betyr at den anledningen røykeforbudet representerte er forbi, og at de i den umiddelbare framtid ikke har noen bestemt ny, gylden anledning.

5.2 Holdninger til røykeforbudet

Andelen som stilte seg positive til røykeforbudet (48 %) var langt større enn den andelen som stilte seg negative (30 %). Blant de som hadde tatt et standpunkt, var det med andre ord en stor majoritet (62 %) som var for. Dette er sannsynligvis overraskende for de fleste som fulgte debatten før forbudet trådte i kraft. Den viktigste forklaringen på den sterke oppslutningen fra de ansatte er sannsynligvis at de restaurantansattes egen fagforening gikk ut med sterk støtte til at unntaket fra loven skulle oppheves og røykeforbudet innføres. Argumentet om at et

røykfritt arbeidsmiljø var viktig for de ansattes helse, har sannsynligvis hatt sterk appell til og legitimitet hos de ansatte selv.

Holdningene endret seg ikke mye i løpet av den første tiden etter at arbeidsmiljøet ble røykfritt. Den generelle holdningen til røykeforbudet fire måneder etter at arbeidsplassene var blitt røykfrie var fremdeles på omtrent samme nivå som før 1. juni 2004. På de positivt formulerte holdningsspørsmålene var det bare ett som viste endring fra før forbudet ble innført til etterpå. Flere var i ettertid enige eller helt enige i at hensikten med loven var å bedre arbeidsmiljøet for de ansatte.

At ikke de positive holdningene har blitt enda mer endret i positiv retning, er kanskje noe forbausende i lys av at tidligere undersøkelser har vist positive holdningsendringer i kjølvannet av slike lovendringer. Her kan det tenkes at den andre etterundersøkelsen vil gi et noe annet bilde, siden den første ble gjennomført bare fire måneder etter lovendringen.

5.3 Negative forventninger og etterlevelse og håndheving

På de spørsmålene som dreide seg om negative forventninger, var det delte meninger blant de ansatte. Andelen som var uenige i de negative forventningene var imidlertid på alle tre spørsmålene høyere enn andelen som var enige. De største endringene over tid fant vi på to av de spørsmålene som dreide seg om negative forventninger. Andelen som var enige eller helt enige i at det var ubehagelig å be gjester om å slutte å røyke sank med 20 prosentpoeng. Andelen som var enige eller helt enige i at gjester nekter å innrette seg, sank med 36 prosentpoeng.

Hele 93 % regnet på forhånd med at ansatte og ledelse ville etterleve loven og 91 % var uenige i en påstand om at en kom til å overse det når noen røykte i lokalet. Trass i denne sterke troen på at en ville komme til å håndheve bestemmelsen om røykfrihet, endret svarene seg enda et lite stykke i positiv retning etter at en hadde innført forbudet mot å røyke.

Dette skyldes sannsynligvis at det er langt enklere å håndheve et totalt røykeforbud enn å håndheve reglene om røykeforbudssoner. Så lenge røyking var tillatt noen steder og ikke på andre steder, oppstod det lettere konflikter mellom røykere og ikke-røykere, og slike konflikter gikk gjerne ut over de ansatte.

En av de aller sterkeste endringene vi kunne registrere i denne undersøkelsen gjaldt et generelt spørsmål om etterlevelse av røykeloven før og etter implementering av bestemmelsen om røykfrie serveringssteder. Mens 51 % rapporterte om svært stor grad av etterlevelse før røykeforbudet trådte i kraft, var tallet øket til 90 % fire måneder etter at røykeforbudet var innført. Dette bekrefter inntrykket av at et totalforbud er enklere å gjennomføre enn ordningen med røykesoner og røykeforbudssoner.

At andelen som fryktet for sine arbeidsplasser økte en del, kan ha sammenheng med at denne problematikken var mye framme i media på sommeren og tidlig på høsten 2004. I serveringsbransjen er det ikke uvanlig med konkurser. Antall bedriftskonkurser i Hotell- og restaurantbransjen var noe høyere første kvartal 2005 (102) enn i første kvartal 2004 (89), men siden slike tall svinger en del fra det ene året til det neste, er det vanskelig å trekke noen sikker konklusjon. Det er dessuten nødvendig å følge utviklingen over et noe lengre tidsrom (<http://ssb.no/emner/11/02/konkurs/>).

Oppfølgingsundersøkelsen som finner sted etter ett år vil vise om det har skjedd ytterligere endringer i andel ansatte som frykter for arbeidsplassene sine.

5.4 Sterke og svake sider ved den foreliggende undersøkelsen

Undersøkelsen er gjennomført ved bruk av trenede intervjuere, antall personer som inngår i undersøkelsen er ganske høyt, og det er en stor fordel at vi har kunnet følge et betydelig antall personer fra forundersøkelsen til etterundersøkelsen. En svakhet ved undersøkelsen er det nokså store frafallet (44,5 %). Som rapportert i metodekapittelet var det på de fleste variablene som ble undersøkt ingen statistisk sikker forskjell mellom de som deltok ved oppfølgingsundersøkelsen og de som ikke deltok. Det var for eksempel ingen statistisk signifikant forskjell i røykeatferd. Dette styrker antakelsen om at nedgangen i røyking som ble funnet i denne undersøkelsen er reelt.

Men på to punkter fant vi en forskjell mellom de som hadde falt fra og de som fortsatt var med ved etterundersøkelsen. Det gjaldt negative forventninger til det fullstendige røykeforbudet og intendert etterlevelse. Forskjellene var svake, og det er vanskelig å si i hvilken retning de kunne slå ut. Det kan for eksempel tenkes at de som var spesielt negative på forhånd ville endre seg mest i retning av å akseptere røykeforbudet. Men det kan også

tenkes at de som var mest negative på forhånd i minst grad lot seg påvirke. Den eneste konklusjonen vi kan trekke er at det trolig er noe større usikkerhet rundt tallene som dreier seg om forventninger til det fullstendige røykeforbudet og intendert etterlevelse.

5.5 Konklusjon

Vi kan konkludere med at det har funnet sted en rekke positive endringer etter at unntaket fra røykeloven ble opphevet og serveringsstedene ble helt røykfrie: Færre røyker, og de som røyker har redusert forbruket. Det har funnet sted en svak, positiv holdningsendring. Med unntak av frykten for arbeidsplassene har de negative forventningene blitt redusert. Intensjonene om å etterleve loven har endret seg fra å være svært positive til å bli enda mer positive. Og den rapporterte etterlevelsen og håndhevingen er blitt bedre.

REFERANSER

- Albers, A.B., Siegel, M., Cheng, D.M., Biener, L., & Rigotti, N.A. (2004). Relation between local restaurant smoking regulations and attitudes towards the prevalence and social acceptability of smoking: a study of youths and adults who eat out predominantly at restaurants in their town. *Tobacco Control*, 13 (4), 347-355.
- Bang, K. B., & Kim, J. H. (2001). Prevalence of cigarette smoking by occupation and industry in the United States. *American Journal of Industrial Medicine*, 40, 233-239.
- Brooks, D.R., & Mucci, L.A. (2001). Support for smoke-free restaurants among Massachusetts adults, 1992-1999. *American Journal of Public Health*, 91 (2), 300-303.
- Emaus, A., Løchen, M., & Høifødt, R. (2001). Praktiseringen av røykeforskriften på utesteder i Tromsø 1998. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, 121, 410-412.
- Gilpin, E.A., Lee, L., & Pierce, J.P. (2004). Changes in population attitudes about where smoking should not be allowed: California versus the rest of the USA. *Tobacco Control*, 13 (1), 38-44.
- Knoff, R. H. (1999). *Røyking ved servering: Evaluering i sammendrag*. Oslo: RH Knoff AS.
- Kongsvik, L. T. (2004). Økende omslutning om røykfrihet. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, 19, 124; 2524.
- Levy, D.T. & Friend, K.B. (2003). The effects of clean indoor air laws: what do we know, and what do we need to know? *Health Education Research*, 18 (5), 592-609.
- Lund, K. E., & Rise, J. (2004). *Evaluering av Sosial- og helsedirektoratets mediekampanje som introduserte implementeringen av røykfrie serveringssteder 1. Juni 2004* (No. 1). Oslo: SIRUS.
- Lund, J. & Aarø, L.E. (2004). Accident prevention. Presentation of a model placing emphasis on human, structural and cultural factors. *Safety Science*, 42, 271-324.
- Lund, M., Lund, K.E., & Rise, J. (2005). Sosiale ulikheter og røykeslutt blant voksne. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, 125 (5), 564-568.
- Nebot, M., Lopez, M.J., Gorini, G., et al. (2005). Environmental tobacco smoke exposure in public places of European cities. *Tobacco Control*, 14 (1), 60-63.
- Siegel, M., Albers, A.B., Cheng, D.M., Biener, L., & Rigotti, N.A. (2004). Effect of local restaurant smoking regulations on environmental tobacco smoke exposure among youths. *American Journal of Public Health*, 94 (2), 321-325.
- Tang, H., Cowling, D. W., Stevens, C. M., & Lloyd, J. C. (2004). Changes of knowledge, attitudes, beliefs, and preferences of bar owner and staff in response to a smoke-free bar law. *Tobacco Control*, 13, 87-89.

Walsh, R.A. & Tzelepis, F. (2003). Support for smoking restrictions in bars and gaming areas: review of Australian studies. *Australia and New Zealand Journal of Public Health*, 27 (3), 310-322.

Tabeller

Tabell 1. Utvalg etter kjønn og aldersgrupper.

	1. måling		2. måling	
	n	%	N	%
Kjønn				
Mann	719	47,1	405	47,8
Kvinne	806	52,9	442	52,2
Totalt	1525	100,0	847	100,0
Aldersgrupper				
15-24 år	321	21,0	167	19,7
25-44 år	881	57,8	501	59,1
45-70 år	323	21,2	179	21,1
Totalt	1525	100,0	847	100,0

Tabell 2. Antall ansatte etter type serveringssted.

Type serveringssted	N	%
Restaurant	840	55,1
Kafeteria/kafé/veikro	462	30,3
Kaffebar	74	4,9
Pub/Bar	574	37,6
Nattklubb/diskotek	97	6,4
Selskapslokale	27	1,8
Hotell	24	1,6
Gatekjøkken/Fast Food	10	0,7
Kurs- og konferansesenter	14	0,9
Gjestgiveri/fjellstue/Bed & Breakfast	13	0,9
Annet	4	0,3
Total	2139	140,3

Tabell 3a. Røykevaner etter kjønn og alder

	Daglig		Av og til		Røyker ikke		Total n
	% ^(95% CI)	n	% ^(95% CI)	n	% ^(95% CI)	n	
Mann							
15-24 år	57,5 ^(48,1-66,4)	65	7,1 ^(3,9-12,5)	8	35,4 ^(27,3-44,4)	40	113
25-44 år	51,1 ^(46,5-55,7)	228	9,2 ^(7,0-12,0)	41	39,7 ^(35,3-44,3)	177	446
45-70 år	47,5 ^(39,9-55,2)	76	4,4 ^(2,3-8,1)	7	48,1 ^(40,5-55,8)	77	160
Totalt	51,3^(47,7-55,0)	369	7,8^(6,1-9,9)	56	40,9^(37,4-44,5)	294	719
Kvinne							
15-24 år	55,8 ^(48,9-62,4)	116	7,2 ^(4,6-11,1)	15	37,0 ^(30,8-43,7)	77	208
25-44 år	55,9 ^(51,1-60,5)	243	7,1 ^(5,2-9,7)	31	37,0 ^(32,7-41,6)	161	435
45-70 år	48,5 ^(40,9-56,1)	79	9,2 ^(5,9-14,1)	15	42,3 ^(35,1-50,0)	69	163
Totalt	54,3^(50,9-57,8)	438	7,6^(6,0-9,5)	61	38,1^(34,8-41,5)	307	806
Begge kjønn							
15-24 år	56,4 ^(50,9-61,8)	181	7,2 ^(5,0-10,2)	23	36,4 ^(31,4-41,8)	117	321
25-44 år	53,5 ^(50,1-56,7)	471	8,2 ^(6,6-10,1)	72	38,4 ^(35,2-41,6)	338	881
45-70 år	48,0 ^(42,6-53,4)	155	6,8 ^(4,7-9,8)	22	45,2 ^(39,9-50,6)	146	323
Totalt	52,9^(50,4-55,4)	807	7,7^(6,5-9,1)	117	39,4^(37,0-41,9)	601	1525

Tabell 3b. Antall sigaretter (både ferdigsigaretter og hjemmerullede) per dag etter røykevaner og kjønn. Forskjell mellom menn og kvinner testet ved en-veis variansanalyse.

	\bar{x}	$\Delta\bar{x}$ (mann-kvinne)	Sd	N
Røyker daglig				
Mann	17,89		8,5	369
Kvinne	13,78	4,11**	5,9	435
Totalt	15,7		7,5	804
Røyker av og til				
Mann	5,15		5,5	55
Kvinne	3,40	1,75*	3,2	60
Totalt	4,23		4,5	115
Samlet				
Mann	16,24		9,2	424
Kvinne	12,52	3,62**	6,6	495
Totalt	14,24		8,1	919

*P<0,05 **P< 0,01

Tabell 4. Generell holdning til at det blir røykfrie serveringssteder etter kjønn og aldersgrupper.

	Positiv		Negativ		Nøytral		Total n
	% ^(95% CI)	n	% ^(95% CI)	n	% ^(95% CI)	% ^(95% CI)	
Mann							
15-24 år	50,4 ^(41,2-59,5)	57	27,4 ^(20,3-35,9)	31	22,1 ^(15,7-30,1)	25	113
25-44 år	45,2 ^(40,6-49,8)	201	35,5 ^(31,2-40,0)	158	19,3 ^(16,0-23,1)	86	445
45-70	45,6 ^(38,1-53,3)	73	31,9 ^(25,3-39,3)	51	22,5 ^(16,9-29,3)	36	160
Totalt	46,1^(42,5-49,8)	331	33,4^(30,1-36,9)	240	20,5^(17,8-23,5)	147	718
Kvinne							
15-24 år	49,0 ^(42,3-55,8)	102	24,5 ^(19,3-30,5)	51	26,4 ^(21,0-32,6)	55	208
25-44 år	50,2 ^(45,5-54,9)	218	25,8 ^(22,0-30,0)	112	24,0 ^(20,3-28,1)	104	434
45-70	52,1 ^(44,4-59,7)	85	29,4 ^(23,1-36,6)	48	18,4 ^(13,4-24,7)	30	163
Totalt	50,3^(46,8-53,7)	405	26,2^(23,3-29,3)	211	23,5^(20,8-26,5)	189	805
Begge kjønn							
15-24 år	49,5 ^(44,1-55,0)	159	25,5 ^(21,2-30,4)	82	24,9 ^(20,6-29,8)	80	321
25-44 år	47,7 ^(44,4-51,0)	419	30,7 ^(27,8-33,8)	270	21,6 ^(19,1-24,4)	190	879
45-70	48,9 ^(43,5-54,3)	158	30,7 ^(26,0-35,8)	99	20,4 ^(16,5-25,0)	66	323
Totalt	48,3^(45,8-50,8)	736	29,6^(27,4-31,9)	451	22,1^(20,1-24,2)	336	1523

Tabell 5. Prosentfordeling av spesifikke holdninger og forventninger til forbudet mot røyking på serveringssteder

Spesifikke holdninger og forventninger	Verken					Total %	Total n
	Helt uenig	Uenig	eller enig	Enig	Helt enig		
	%	%	%	%	%		
Positivt innstilt til forbudet mot røyking	18,9	12,3	12,0	20,0	36,8	100	1520
Akseptabel måte å redusere passiv røyking	12,8	11,3	8,7	29,2	38,0	100	1520
Arbeidsforholdene blir bedre etter forbudet	15,3	14,2	14,6	26,6	29,3	100	1517
Hensikten er å bedre arbeidsmiljøet	9,7	9,9	9,9	32,7	37,6	100	1518
Frykter for jobben som følge av forbudet	47,3	19,2	7,6	13,6	12,3	100	1517
Ubehagelig å be gjester om ikke å røyke	34,2	17,3	6,5	21,5	20,4	100	1518
Mange gjester vil nekte å innrette seg	25,2	22,0	9,8	25,5	17,5	100	1520
Ansatte og ledelse vil etterleve loven	2,0	1,5	3,2	26,3	67,0	100	1522
Kommer til å overse røyking i lokalet	73,0	17,5	3,8	3,0	2,8	100	1516

Tabell 6. Prinsipal komponentanalyse (varimax rotasjon) av spesifikke holdninger og forventninger

Spesifikke holdninger og forventninger	Faktor		
	1	2	3
Positivt innstilt til forbudet mot røyking	0,803	-0,254	0,113
Akseptabel måte å redusere passiv røyking	0,766	-0,210	0,043
Arbeidsforholdene blir bedre etter forbudet	0,814	-0,120	0,064
Hensikten er å bedre arbeidsmiljøet	0,792	0,011	0,126
Frykter for jobben som følge av forbudet	-0,298	0,623	-0,173
Ubehagelig å be gjester om ikke å røyke	-0,125	0,735	-0,041
Mange gjester vil nekte å innrette seg	-0,039	0,759	-0,079
Ansatte og ledelse vil etterleve loven	0,184	-0,008	0,792
Kommer til å overse røyking i lokalet	-0,019	0,216	-0,764

Tabell 7a. Positive holdninger til innføringen av røykfrie serveringssteder etter kjønn, alder og egne røykevaner. Enveis variansanalyse.

	Positive holdninger			
	\bar{X}	95% CI	sd	n
Alle	3,58	-	1,16	1505
Kjønn				
Mann	3,46	3,37-3,54	1,18	707
Kvinne	3,69	3,60-3,76	3,58	798
Eta= 0,10; F=14,60; p<0,01				
Aldersgrupper				
15-24	3,68	3,56-3,81	1,06	319
25-44	3,55	3,48-3,63	1,16	871
45-70	3,55	3,42-3,67	1,23	315
Eta=0,05; F=1,61; n.s				
Røykevaner				
Daglig	3,24	3,16-3,32	1,19	794
Av og til	3,77	3,58-3,97	0,95	117
Røyker ikke	4,00	3,91-4,09	0,98	594
Eta=0,32; F=83,39; p<0,01				

Tabell 7b. Negative forventninger til innføringen av røykfrie serveringssteder etter kjønn, alder og egne røykevaner. Enveis variansanalyse.

	Negative forventninger			
	\bar{X}	95% CI	sd	n
Alle	2,63	-	1,11	1508
Kjønn				
Mann	2,71	2,62-2,79	1,13	711
Kvinne	2,56	2,48-2,64	1,08	797
Eta=0,07; F= 6,49; p< 0,01				
Aldersgrupper				
15-24	2,59	2,47-2,71	1,05	319
25-44	2,61	2,54-2,69	1,10	872
45-70	2,71	2,59-2,83	1,19	317
Eta=0,04; f=1,19; n.s				
Røykevaner				
Daglig	2,72	2,65-2,80	1,15	797
Av og til	2,42	2,22-2,62	0,99	116
Røyker ikke	2,54	2,46-2,63	1,06	595
Eta=0,09; F=6,60; p<0,01				

Tabell 7c. Intendert etterlevelse av innføringen av røykfrie serveringssteder etter kjønn, alder og egne røykevaner. Enveis variansanalyse.

	Intendert etterlevelse			
	$\Delta\bar{x}$	95% CI	sd	n
Alle	4,55		0,68	1514
Kjønn				
Mann	4,46	4,41-4,51	0,78	711
Kvinne	4,63	4,59-4,68	4,55	803
Eta=0,13; F=25,91; p<0,01				
Aldersgrupper				
15-24	4,58	4,51-4,66	0,60	321
25-44	4,53	4,49-4,58	0,70	874
45-70	4,56	4,49-4,64	0,71	319
Eta=0,03; F=0,59; n.s.				
Røykevaner				
Daglig	4,55	4,50-4,59	0,71	798
Av og til	4,53	4,41-4,65	0,64	117
Røyker ikke	4,56	4,50-4,61	0,65	599
Eta=0,01; F=0,11; n.s.				

Tabell 8. Prosentfordeling av etterlevelse av røykeloven før innføringen av total forbudet mot røyking på serveringssteder.

	I svært		I liten		Ikke i det		Total	Total
	stor grad	I stor grad	grad	hele tatt	Vet ikke	Total		
	%	%	%	%	%	n		
Etterlevelse	49,5	27,2	14,4	7,5	1,4	100	1525	

Tabell 9. Prosentfordeling over opplevde håndhevnings problemer av røykeloven før innføringen av røykfrie serveringssteder.

	Av og		En sjelden		Ikke i det		Total	Total
	Ofte	til	gang	hele tatt	Total	Total		
	%	%	%	%	%	N		
Håndhevnings problemer	8,0	13,0	32,5	46,6	100	1525		
Røyking der det er røykeforbud	14,7	14,2	32,2	38,9	100	1525		
Ubehagelige situasjoner med gjester	3,0	7,0	28,3	61,6	100	1525		
Mottatt klager på røyking	4,5	14,8	43,1	37,6	100	1525		

Tabell 10. Ansattes røykevaner før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder. Wilcoxon Signed Rank Test.

	Daglig	Av og til	Røyker ikke	Totalt	N
	%	%	%	%	
Før	52,4	7,0	40,6	100	830
Etter	47,3	9,5	43,1	100	830
Z= -4,104**					

** p< 0,01

Tabell 11. Antall sigaretter (både ferdigsigaretter og hjemmerullede) per dag totalt og på jobb. T-test.

	\bar{x}	sd	N
Totalt per dag			
Før	14,73	8,20	444
Etter	13,26	8,20	444
$\Delta\bar{x} = 1,47; t= 5,78^{**}$			
På jobb			
Før	7,77	5,30	398
Etter	6,11	5,00	398
$\Delta\bar{x} = 1,66; t= 7,88^{**}$			

** p< 0,01

Tabell 12. Ansattes røykevaner på jobb før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder. Wilcoxon Signed Rank Test.

	Hver dag		Røyker ikke		Totalt	N
	på jobb	Av og til	på jobb			
	%	%	%	%		
Før	80,7	13,7	5,6	100	446	
Etter	72,4	22,9	4,7	100	446	
Z= -2,709**						

**P< 0,01

Tabell 13. Planer om å slutte å røyke før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder. Wilcoxon Signed Rank Test.

	Slutte i løpet av 30 dager	Slutte i løpet av 6 måneder	Slutte lengre frem i tid	Ingen konkrete planer om å slutte	Totalt	N
	%	%	%	%	%	
Før	15,5	16,5	15,0	53,1	100	407
Etter	3,9	15,2	15,2	65,6	100	407
$Z = -6,613^{**}$						

** $p < 0,01$

Tabell 14. Generell holdning til røykfrie serveringssteder før og etter innføringen. Wilcoxon Signed Rank Test.

	Positiv	Nøytral	Negativ	Totalt	
	%	%	%	%	n
Før	49,9	21,6	28,5	100	824
Etter	53,0	17,7	29,2	100	824
$Z = -0,958$ n.s.					

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Tabell 15. Spesifikke holdninger og forventninger før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder. Wilcoxon Signed Rank Test.

	Helt uenig	Uenig	Verken uenig eller enig	Enig	Helt enig	Totalt	
	%	%	%	%	%	%	n
Positivt innstilt til forbudet mot røyking							
Før	18,1	11,4	12,8	18,1	39,5	100	827
Etter	17,4	9,2	10,4	24,3	38,7	100	827
Z= -1,717 n.s							
Akseptabel måte å redusere passiv røyking							
Før	12,2	11,3	9,7	28,4	38,4	100	823
Etter	14,1	7,7	7,9	27,2	43,1	100	823
Z= -1,795 n.s							
Arbeidsforholdene bedre etter forbudet							
Før	14,6	14,2	15,9	26,4	28,9	100	823
Etter	20,2	9,6	13,2	22,2	34,8	100	823
Z= -0,274 n.s							
Hensikten er å bedre arbeidsmiljøet							
Før	10,1	9,1	10,5	30,9	39,4	100	822
Etter	10,2	7,1	6,6	29,7	46,5	100	822
Z = -3,393**							
Frykter for jobben som følge av forbudet							
Før	49,3	18,2	8,8	13,3	10,5	100	822
Etter	47,3	14,5	6,2	13,3	18,7	100	822
Z= -4,448**							
Ubehagelig å be gjester om ikke å røyke							
Før	34,4	17,5	7,2	22,5	18,4	100	817
Etter	54,3	18,4	5,9	10,4	11,0	100	817
Z= -10,283**							
Gjester nekter å innrette seg							
Før	25,1	22,3	9,8	26,8	16,1	100	826
Etter	68,0	21,7	2,9	3,9	3,5	100	826
Z= -18,199**							
Ansatte og ledelse vil etterleve loven							
Før	1,6	1,0	3,4	23,8	70,2	100	823
Etter	1,5	0,6	1,7	21,1	75,1	100	823
Z= -2,535**							
Overse røyking i lokalet							
Før	73,6	16,8	4,4	2,9	2,3	100	821
Etter	81,5	15,2	0,7	1,2	1,3	100	821
Z= 4,891**							

** p< 0,01

Tabell 16. Gjennomsnittlig endring i positive holdninger, negative forventninger og intendert etterlevelse før og etter innføringen av røykfrie serveringssteder. T-test.

	\bar{x}	sd	n
Positive holdninger			
Før	3,61	1,14	814
Etter	3,69	1,18	814
$\Delta\bar{x} = -0,08, t = -2,31^*$			
Negative forventninger			
Før	2,58	1,09	810
Etter	2,00	0,95	810
$\Delta\bar{x} = 0,58, t = 15,44^{**}$			
Intendert etterlevelse			
Før	4,58	0,64	817
Etter	4,71	0,53	817
$\Delta\bar{x} = -0,13; t = -4,69^{**}$			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Tabell 17. Etterlevelse av røykeloven før og etter implementeringen av røykfrie serveringssteder. Wilcoxon Signed Rank Test.

	I svært stor			Ikke i det		n
	grad	I stor grad	I liten grad	hele tatt	Totalt	
	%	%	%	%	%	
Før	50,7	27,3	14,8	7,2	100	817
Etter	90,0	7,8	2,0	0,2	100	817
$z = -15,340^{**}$						

Tabell 18. Opplevde håndhevnings problemer før og etter implementeringen av røykfrie serveringssteder. Wilcoxon Signed Rank Test.

	Ofte	Av og til	En sjelden gang	Ikke i det hele tatt	Totalt	n
	%	%	%	%	%	
Håndhevnings problemer						
Før	8,5	12,7	32,6	46,2	100	825
Etter	3,4	5,7	27,3	63,6	100	825
$z = -8,733^{**}$						
Røyking der det er røykeforbud						
Før	14,6	13,8	32,0	39,6	100	824
Etter	1,1	3,6	26,6	68,7	100	824
$z = -15,301^{**}$						
Ubehagelige situasjoner med gjester						
Før	3,3	6,9	29,8	60,0	100	826
Etter	1,8	3,3	20,3	74,6	100	826
$z = -6,752^{**}$						
Mottatt klager på røyking						
Før	4,4	15,8	42,9	36,9	100	827
Etter	4,6	4,8	15,3	77,0	100	827
$z = -12,065^{**}$						

Appendiks A: Intervjuskjema ved forundersøkelsen

Appendiks B: Intervjuskjema ved etterundersøkelsen

